

myntstudier

Nr 2008:1 - april

Mynttidskriften på Internet

www.archaeology.su.se/numismatiska

Vår nya
webadress

Utgrävningen av en skattfyndplats i Klints, Othem sn, Gotland

Dan Carlsson och Kenneth Jonsson

Inledning

I samband med att Slite Golfklubb 2002 byggde om delar av banan, vilket innebar att med schaktmaskiner omfördela jorden, framkom resterna av en silverskatt från vikingatid. Vid en promenad i området påträffade markägaren inom det avbanade området åtskilliga silvermynt och andra vikingatida föremål. Vid den efterföljande arkeologiska provundersökningen, som genomfördes med hjälp av metalldetektor och i form av provschakt, påträffades 690 silvermynt och ett stort antal brons- och silverföremål i form av såväl smältor som hela artefakter. Mynten utgjordes av såväl tyska som engelska och arabiska mynt.

Provschakten gav vid handen att det centralt i området fanns ett markant kulturlager med tydliga spår av såväl stolphål som eldstäder. Man kunde även konstatera att det ännu fanns trärester kvar i vissa stolphål.

Efter provundersökning övertäcktes området med de tydliga kulturlagren med plast och jord, med tanken att vid en kommande arkeologisk slutundersökning undersöka hela området. Någon sådan undersökning kom dock aldrig till stånd.

Den gotländska gården under vikingatid

I samband med uppstarten av ett forskningsprojekt, under ledning av docent Dan Carlsson, rörande den vikingatida gårdens bebyggelseformer och gårdsplaner,

Redaktionellt

Myntstudier utges av Numismatiska Forskningsgruppen (Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria) vid Stockholms Universitet. Ansvarig utgivare är Kenneth Jonsson. Artiklarna kommer enbart att behandla mynt och därmed relaterad information, d.v.s inte medaljer, sedlar och polletter.

Distribution sker endast i detta elektroniska format (PDF), som alla intresserade själva kan skriva ut på paper. För att skriva ut den laddar man ner filen till sin egen dator. För utskrift krävs Adobe Reader som går att ladda ner gratis från Adobes hemsida: www.adobe.com

Skriv lämpligen ut uppslag som börjar med udda sidor först och vänd därefter sidorna och skriv ut jämna sidor. Efter vikning har man tidskriften i A5-format. Bilderna blir bäst om man använder en laserskrivare med 1200 punkters upplösning per tum. Äldre nummer kan hämtas från hemsidan (se ovan).

Antalet nr per år varierar. När insända manuskript fyller ut ett nytt nr läggs det ut på hemsidan.

Artiklar kan skickas med e-post till: kenneth.jonsson@ark.su.se eller på diskett till Kenneth Jonsson, Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms Universitet, 106 91 Stockholm. Bilder kan skickas i elektroniskt format (TIFF eller JPEG) eller per post som vi skannar in.

initierades fältarkeologiska undersökningar i samarbete med folkhögskolan i Färösund. Bakgrunden till projektet är den i det närmaste totala okunskapen om hus och gård under vikingatid på Gotland. Till dags datum är det endast en handfull platser med vikingatida hus som undersökts mer i detalj (Pettersson 1997). De mest omfattande undersökningarna har skett vid ödegården Fjäle i Ala socken (Carlsson 1979, 1983), men även vid Burge i Lummelunda socken (Thunmark-Nylén 1983), Gannarve i Hall socken och vid Kattlunds, Grötlingbo socken (Östergren 1989).

En väsentlig insats rörande kopplingen mellan vikingatidens gårdar och fördelningen av silverskatter har gjorts av Majvor Östergren i hennes doktorsavhandling i arkeologi (Östergren, 1989) och det är uppenbart att det finns en rumslik koppling mellan silverskatter och gårdsplatser/hus, även om långt ifrån alla skatter faller in under denna kategori. Det

finns en del skatter som inte kan knytas till någon gårdsplats och som uppenbarligen har deponerats på dessa platser av andra skäl än att det kan knytas till bebyggelse.

Så exempelvis kunde konstateras att den under hösten 2007 påträffade silverskatten vid Duckers i Bunge inte kan knytas till någon gård, där den påträffades i kanten av en svag sänka, intill ett lågt liggande område, idag uppodlat (Carlsson och Jonsson 2007).

Gården Klints

Om vi vänder tillbaka till gården Klints är den från medeltid och framåt, belägen på "klingen" öster om en dalgång. Namnet är med andra ord direkt knutet till bebyggelsens placering under medeltid och framåt.

I ängs- och åkermarken väster om bebyggelsen finns ett flertal lämningar av järnålderns gårdar. Inte långt från platsen för den påträffade skatten finns ett stenblock

Fig. 1. Fyndplatsen under utgrävning. P.g.a. att den låg mycket nära ett av golfbanans hål var det nödvändigt att ha ett skydd mot golfbollar som hamnade vid sidan av greenen.

med sliprännor. Under loppet av 1900-talet påträffades i anslutning till området för silverskatten ett antal lösfynd, bl.a. en arming av silver, som sannolikt kommer från skatten, därtill en större yxa, som möjligen skulle kunna komma från en av odling förstörd grav.

Det framgår av den äldsta kartan över gården, upprättad 1694-96, att huvuddelen av åkermarken återfinns inom den norra delen av inägorna, i direkt anslutning till platsen för den utplöjd skatten. Namnet på åkern, Storåkeren, visar även det på ett ålderdomligt drag i landskapet. Man kan med andra ord förmoda att de vid den arkeologiska förundersökningen påträffade boplatslämningarna utgör platsen för ett äldre bebyggelseläge för gården Klints. De påträffade fynden daterar det hela till perioden vendeltid- tidig medeltid, med tyngdpunkt i vikingatid.

De arkeologiska undersökningarna sommaren 2007

Under juli och augusti 2007 genomfördes arkeologiska undersökningar av den yta som vid den tidigare provundersökningen hade täckts med plast, vilket innebar en yta på ca 150 m² (fig. 1). Undersökningarna genomfördes som fältkurser i regi av Folkhögskolan i Fårösund, under ledning av docent Dan Carlsson. Kurserna var av varierande längd, mellan 2 och 4 veckor. Därtill anslöt till projektet en grupp av utländska studenter (10 stycken), huvudsakligen från USA.

Jorden på platsen är sandjord, vilket innebär utmärkta grävförhållanden. Det bevarade kulturlagret varierade kraftigt i tjocklek, beroende på den tidigare provundersökningen, och var mellan 0,1 till 0,5 meter tjockt. Resultatet av undersökningen visade på en närmast kvadratisk byggnad på platsen, med en svale i sydväst, allt ca 6 x 4 meter stort (fig. 2). Fyndmaterialet var genomgående magert, till en viss del beroende på den tidigare metalldetektorundersökningen som tagit vara på alla föremål utom järn. Men

den ringa förekomsten av vanligt hushållsmaterial såsom nålar, kammar, pryglar etc. av ben, liksom ytterst få bitar av keramik, indikerar tydligt att byggnaden inte varit en mangårdsbyggnad, utan är att betrakta som någon form av uthus.

Intressant i sammanhanget är att i tre av stolphålen ännu stod kvar betydande delar av stolparna. De var mycket kraftiga, upp till 0,35 meter i diameter och bevarade till en höjd av 0,4 meter (fig. 3). Det var genomgående fråga om tall. Till dags datum har tyvärr ännu inga dendroprover tagits, men en sådan datering skulle sannolikt ge oss en mycket precis datering av bygget av huset.

Silverskatten

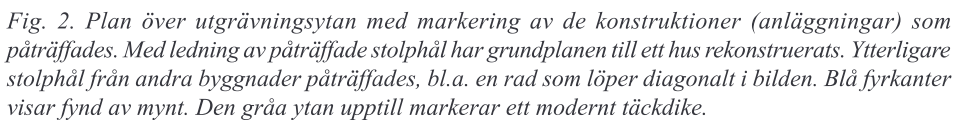
Vid den arkeologiska undersökningen påträffades sammanlagt ca 80 föremål av silver, där nästan samtliga objekt var mynt. Dessa var framför allt spridda i ett koncentrerat område utanför byggnaden, och norr om denna. Tvärs genom området där huvuddelen av mynten framkom gick ett täckdike, vilket bör vara anlagt under 1940-50-talet att döma av förekomsten av lerrör i botten på de smala schaktet.

Vid undersökningen av det täckdike som passerade genom området med koncentrationen av mynten visade det sig tydligt att många mynt förekom i såväl diket och till och med under rören. Vår tolkning av det hela är att skatten ursprungligen blivit uppgrävd i samband med att man grävt täckdiken, vilket möjligen skedde med maskin någon gång under 1940-50-talet. I tid stämmer detta väl överens med inlämnandet av det silverarmband som lämnades in på 1940-talet, och som sannolikt är en del av skatten.

Man kan ställa sig frågan hur man kunnat gräva igenom en skatt utan att se mynten, men med tanke på den mörka jorden är det begripligt. För det är ytterst svårt att i mörk jord överhuvudtaget se mynt, då de är starkt sammanfogade med jorden.

Väger man samman resultaten från de

i detta område från romersk järnålder till in i tidig medeltid. Mangårdsbyggnaden i dagens Klints gård är till sina äldsta delar uppförd på

1600- eller 1700-talet (muntlig information från Tor Sundberg).

Den byggnad vi undersökte utgör en uthusbyggnad till gården, och troligen återfinns resterna av den vikingatida gården något längre mot öster, i kanten av åkern och golfbanan. Byggnaden har haft jordgrävda stolpar av kraftiga dimensioner och utgjorde någon form av uthus.

Silverskatten har legat utanför denna byggnad, och kom att grävas upp i samband med täckdikning sannolikt under 1940-talet. I dagsläget är det ännu oklart, genom frånvaron av dendrokronologisk datering av stolparna, om skatten ens är samtida med byggnaden. Något som kan belysas utifrån en dendrokronologisk datering av stolparna.

Myntfynden i Klints visar på en områdeskontinuitet under mycket lång tid och de har hamnat i jorden vid fyra olika tillfällen. Det äldsta myntet är en barbarisk efterprägling av en romersk denar (fig. 4). Efterpräglingarna är relativt sett vanliga i gotländska fynd och det gjorde att man för länge sen trodde att en del av dem kunde vara präglade på Gotland. Lennart Lind kunde senare konstatera att de romerska mynten importerats från norra Polen, sannolikt på 300-talet, och efterpräglingarna

Fig. 3. Det bäst bevarade stolphålet (anl. 7 på planen fig. 2) som har stöttats av två stora och ett flertal mindre stenar. Träet är mycket välbevarat och är inlämnat för dendrodatering vilket gör att man kan fastställa exakt år när det fälldes, d.v.s när huset byggdes. Stolpen är bevarad till en längd av ca 40 cm.

hade då följt med till Gotland (Lind 1988, 112-121). Den vikingatida skatten har hamnat i jorden ca 1020. Ett tyskt mynt från Jever, präglat vid mitten av 1000-talet, visade sig vara betydligt yngre än skatten och är därför ett lösfynd som har hamnat i jorden någon tid efter mitten på 1000-talet. Dessutom hittades ett fragment av ett tyskt mynt från 1500-talet som tyder på aktivitet på platsen. Eftersom inga arkeologiska fynd kan dateras till medeltiden kan myntet inte kopplas till en bosättning på platsen. Sammantaget visar dessa mynt på en aktivitetskontinuitet från 300-talet till ca 1600. Gården kan däremot ha flyttat till det nuvarande läget uppe på klinten redan under medeltiden.

Mynten i den vikingatida skatten är genomgående i dåligt skick och kraftigt böjda och en stor del är fragmentariskt bevarade. Några fragment har visat sig höra ihop vilket visar att fragmenteringen i vissa fall har skett i modern tid genom påverkan från jordbruksredskap. Med tanke på detta och att mynten inte är ordentligt genomgångna är de siffror som presenteras här preliminära eftersom flera fragment kan visa sig höra till samma mynt. Som nämnts ovan kan enstaka föremål och mynt ur skatten ha påträffats redan på 1940-talet. När skatten blev uppmärksammas på nytt 2002 hittades sammanlagt 690 vikingatida mynt och fyra plantsar. Vid utgrävningen 2007 hittades ytterligare 70 mynt och en plants. Myntens fördelningen på präglingsområden visas nedan.

Arabiska	85
Volgabulgariska	3
Bysantinska	3
Tyska	346
Böhmiska	1
Engelska	281
Irländska	5
Skandinaviska	24
Svenska	12
Totalt	760

Tab. 1. Översikt över skattens innehåll.

Skatten har preliminärt slutmynt 1018, men det kan ändras vid en noggrann genomgång. Relationerna mellan de olika präglingsområdena påverkas av att en analys av den kronologiska fördelningen visar att det är fråga om en familjeskatt som byggts upp under två generationer. Familjeskatter är ett vanligt fenomen på Gotland (Persson 1992, 34). I detta fall har en äldre generation fram till 980-talet förvärvat nästan alla arabiska mynt, alla tre bysantinska mynt, ett antal tyska och de två äldsta engelska (möjligen några fler). Därefter har en ny generation fortsatt bygga på skatten fr.o.m. ca 1000 och två decennier framöver tills skatten hamnade i jorden i början på 1020-talet. Att nästa generation i sin tur lät den ligga kvar i jorden kan tyda på att man hade byggt upp en egen skatt. Att döma av det lösfunna myntet präglat vid mitten på 1000-talet fanns i alla fall mynt i omlopp på gården under den tiden.

Denna rekonstruktion förklarar varför de arabiska mynten är överrepresenterade jämfört med vad som fanns i omlopp i början av 1000-talet. De bysantinska mynten har också en märklig fördelning med två ex. från Johannes I Tsimiskes I 969-977 och ett från Basileios II 976-1025. Normalt skulle det finnas fyra gånger fler mynt från Basileios jämfört med Johannes I Tsimiskes.

Det finns ett flertal ovanliga eller unika mynt i skatten varav några kommer att nämnas nedan.

Myntningen i Tyskland skedde i regi av ett mycket stort antal myntherrar vid sidan

Fig. 4. Barbarisk efterprägling av en romersk denar. Som vanligt i gotländska fynd är den mycket sliten och den är dessutom försedd med ett hål. Det visar att den vid någon tidpunkt burits som ett smycke.

<i>Edgar</i>		
Reform Small Cross	973-975	1
<i>Edward Martyren</i>		
Normal Small Cross	975-978	1
<i>Æthelred II</i>		
First Hand	979-985	4
Second Hand	985-991	3
Crux	991-997	51
Long Cross	997-1003	90
Helmet	1003-1009	34
Last Small Cross	1009-1017	67
<i>Cnut</i>		
Quatrefoil	1017-1023	27
<i>Kung?</i>		
Typ?		2

Tab. 2. Den kronologiska fördelningen för de engelska mynten.

av kungen/kejsaren såsom ärkebiskopar, biskopar, hertigar, grevar, abbotar m.fl. Därför är det inte lätt att överblicka de tyska myntens kronologiska fördelning. Man kan i alla fall konstatera att det t.ex. finns ovanligt många från Köln under kung Otto III 983-996.

I England fanns det i princip bara en myntherre, kungen. Övriga, bl.a. ärkebiskopen av York präglade enbart mynt i kungens namn och de kan inte skiljas från kungens mynt. De engelska mynten består av ett fåtal typer som var och en präglades (och var giltig) under

Fig. 5. England. Edgar 959-975. Reform Small Cross typ ca 973-975, Nottingham, myntmästare. Reinard. Nottingham var tidigare okänd som myntort för denna typ och Reinhard, som namnet kan normaliseras, är mycket ovanligt under denna tid.

en kort tid, ca 6 år. De är därför intressanta om man vill studera den kronologiska fördelningen (tab. 2.). Antalet mynt är få av typer präglade före ca 991, men bland dessa ingår ett tidigare okänt myntort för Edgar Reform Small Cross typ ca 973-075 (fig. 5). Efter ca 991 ligger antalet på en hög nivå till skatten deponeras. Det tyder på en kontinuerlig handelsverksamhet där man regelbundet har kunnat lägga nya mynt till skatten.

Bland de skandinaviska efterpräglarna av engelska typer finns två som förtjänar att omnämnas. En stampkedja inleds med Crux-typen med stampar som tillverkats i York (Malmer 1997, kedja 101). Här finns en hybrid som kombinerar en Crux-åtsida med en tidigare okänd Long Cross-frånsida med en i denna kedja välkänd myntmästare med det nordiska namnet Asketill (Oscetl) och myntortsnamnet York (fig. 6). Ett fragment av Agnus Dei-typen är präglat med en ny frånsidesstamp. Jämför diskussionen om denna typ i samband med skatten från Ducker (Carlsson & Jonsson 2007, 26).

Antalet mynt från Olof Skötkonung är ca ett dussin.

De flesta mynt i skatter från denna tid har böjts i samband med att man testat silvret för att se att det inte hade en kärna av koppar. Normalt har man sen böjt tillbaka mynten så att de är relativt plana. Det har man inte gjort med mynten i skatten från Klints där man fortfarande kan notera att många av mynten är kraftigt böjda.

Fig. 6. Tidigare okänd stampkombination av skandinavisk efterpräglings som visar en hybrid av *Æthelred II:s* Crux och Long Cross typer. Frånsidans inskrifter kopierar myntorten York och myntmästarnamnet Asketill (Oscetl).

Litteratur

- Carlsson, D. 1979: *Kulturlandskapets utveckling på Gotland. En studie av jordbruks- och bebyggelseförändringar under järnåldern*. Stockholm 1979.
- Carlsson D. 1983. Fjäle i Ala – en gård på östra Gotland *Gutar och vikingar* (red. I. Jansson). Stockholm 1983, 24-33.
- Carlsson, D. & Jonsson, K. 2007: Skatten från Ducker. *Myntstudier* 2007:3, 22-30.
- Lind, L. 1988: *Romerska denarer funna i Sverige*. Stockholm 1988.
- Persson, C.: *Engelska mynt i svenska skatter - en studie av de vikingatida depåernas sammansättning med utgångspunkt från de engelska mynten*. C-uppsats i arkeologi, Stockholms universitet. Stockholm 1992.
- Pettersson, A.-M. 1997. Förhistoriska hus på Gotland. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* nr 33, 1997.
- Thunmark-Nýlen, L. 1983. Burge i Lummelunda – gårdsplats och skattplats. *Gutar och vikingar* (red. I. Jansson). Stockholm 1983, 49-58.
- Östergren, M. 1989. *Mellan stengrund och stenhus. Vikingatidens silverskatter som boplatssindikation*. Stockholms 1989.

Olof Myntare och frågan om myntningen i Viborg under medeltiden

Tuukka Talvio

I den nyligen utkomna sjunde delen av *Suomen kansallisbiografia* (Finlands nationalbiografi) finns en artikel av Lena Huldén om Olof Myntare, en borgare i Viborg, som dog 1420 eller 1421. Intresset för hans person beror huvudsakligen på hans tillnamn, som man har velat se som ett belägg för att det präglades mynt i Viborg under medeltiden.

I en artikel publicerad 1993 har emellertid Yrjö Hyötyniemi på ett ganska övertygande sätt visat, att Olof knappast kan ha varit en myntmästare.¹ Det är emellertid möjligt, att man kan ha präglat mynt i Viborg på 1300-talet.

Olof Myntare

Huldéns artikel börjar med en sammanfattning: "Olof Myntare var en framstående och troligen förmögen borgare i Viborg. Man har förmodat att han hade varit verksam som myntmästare, när det möjligen präglades mynt i Viborg i början av 1400-talet. Mot slutet av sitt liv flyttade Olof Myntare till Tallinn."²

Enligt vad man vet nämns Olof Myntare för första gången i samband med ärkebiskopens av Uppsala Henrik Karlssons (d. 1408) arvs-skifte. Om hans släkt finns det enligt Huldén inga uppgifter, men Hyötyniemi anser det för troligt att han var en kusin till den finskfödde ärkebiskopen, vars farfar, herr Botvid, härstammade från Viborg.³ Den 26 maj 1415 sålde Olof Myntare sin jordegendom i Jääski socken till Tord Bonde Röríksson, farfar till kung Karl Knutsson. Därefter förekommer Olofs namn 1416 bland vittnen när Bengt Jönsson Oxenstierna gav en morgongåva till sin fru Kristina Kristiernsdotter Vasa. Snart därefter flyttade Olof till Tallinn.

Nästan hälften av artikeln i nationalbiografen handlar om Olof Myntares förmodade ämbete som myntmästare, med anmärkningar om myntmästares ställning i samhället osv. Men var han faktiskt verksam som myntmästare i Viborg? Författaren medger att detta antagande endast är baserat på hans tillnamn, men enligt henne finns det också indicier som visar att antagandet om myntpräglingen i Viborg inte utan vidare kan vederläggas.

Med dessa indicier menas förmodligen de funderingar som finns bl.a. i J. W. Ruuths verk om Viborgs historia. Där berättas om en Kirstin Bengtsdotter, som också sålde en gård till Tord Bonde Röríksson den 26 maj 1415. När priset i Olof Myntares fall var uppgivet

i "svenska" och "Åbo" mark (*1 svenska marc ok xxx Abos marc*) talade man nu om "viborgskt mynt" (*xl marc ok c Vigborgx mynt, 4 ra Råwelske göre en öre*).⁴ "Fanns det ändå ett eget viborgskt mynt, vars kurs mot Rigas mynt var sådan, att 4 fyra öre i Revels mynt motsvarade ett svenskt öre?", frågar Ruuth.⁵

Ruuth har missuppfattat mynträknigen: det var här inte fråga om att fyra öre i Revels mynt skulle ha motsvarat ett svenskt öre utan att fyra revelska örtugar (som kallades för "råwelske") motsvarade ett svenskt öre, eftersom de hade sämre kurs än de svenska örtugarna (av vilka det gick tre på ett öre). Uttrycket "Vigborgx mynt" är säkert intressant, men det behöver inte betyda annat än det mynt som man då använde i Viborg, d.v.s. svenskt mynt.

Redan före Ruuth hade Adolf Neovius 1908 diskuterat dessa prisuppgifter på basis av det arkivmaterial, som riksarkivarien Reinold Hausen fr.o.m. 1910 började publicera i serien *Finlands medeltidsurkunder*. Enligt Neovius framgår det av de ovan anförda omständigheterna "med all tydlighet, att ett myntverk fanns äfven i Viborg".⁶ Neovius tog inte hänsyn till mynthistoriska detaljer, men han hänvisade ändå till Hans Hildebrands *Sveriges mynt under medeltiden* (1887). Huldén hänvisar däremot inte till någon numismatisk forskning.

Om Olof Myntare faktiskt var en myntmästare, bör hans aktivitet höra till början av 1400-talet eller tidigast slutet av 1300-talet. Under denna period var örtugen huvudmyntet i Sverige. Den präglades från ca 1370, uppenbarligen med ett uppehåll mellan Albrekt av Mecklenburgs avsättning 1389 och ca 1405.

Fig. 1. Magnus Eriksson 1319-1363. Penning 1340-1354. Lejon(W mellan tre kronor. Fynd från Bjärnå (Perniö) kyrka, Egentliga Finland, Finland. Nationalmuseum, Helsingfors.

Det finns inga örtugar, antingen från Albrechts eller Erik av Pommerns tid, som kunde tänkas vara präglande i Viborg. Detsamma gäller brakteaterna från denna period.

Hade Olof kanske varit myntmästare någon annanstans än i Viborg? Eller var han son till en myntmästare, såsom bondeledaren Thomas Münzer (d. 1525) i Tyskland? Namnet Myntare/Münzer var inte ovanligt i norra Europa. Detta var också Hyötyniemis huvudargument: det kan helt enkelt ha varit fråga om ett namn och inte ett yrke. Han publicerar en bild av Olof Myntares sigill, där det står "myntare" i stället för "monetarius", fastän sigillens språk normalt var latin.⁷

Myntning i Viborg under Magnus Eriksson?

Idén om myntningen i Viborg är inte orimlig i sig själv, om man tänker hur många myntstäder det fanns i Sverige under medeltiden. Man känner också till planer om att grunda ett mynthus där under Gustav Vasas och Gustav II Adolfs tid.⁸

Hur kunde mynt från Viborg ha sett ut? Åbo (Aboa) och Västerås (Västra Aros) präglande mynt med A som kännetecken, och således kunde man tänka sig att Viborg skulle ha haft W på mynten, liksom i stadens sigill.⁹ Från Magnus Erikssons (1319-1363) tid finns det en tvåsidig penning (präglad 1340-1354) med bokstaven W mellan tre kronor. Myntet (fig. 1), som är funnet i Bjärnå på Finlands

Fig. 2. Magnus Eriksson 1319-1363. Penning ca 1354-1363 med bokstaven W inom strålring. Fynd från Tavstehus (Hämeenlinna), Tavstland, Finland (a) resp. Västerås domkyrka, Västmanland (b). Nationalmuseum, Helsingfors, resp. Västmanlands Läns Museum, Västerås.

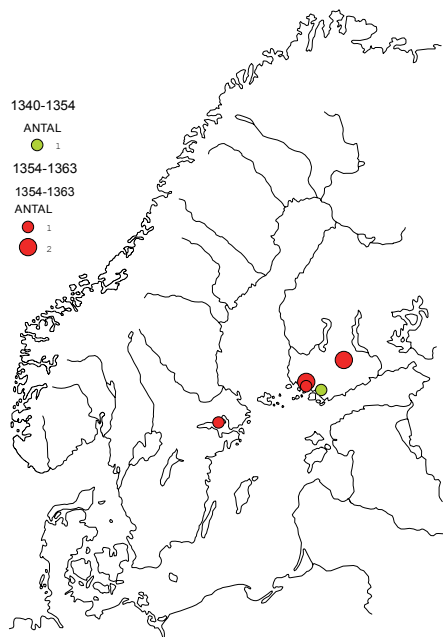

Fig. 3. Kartan visar fynden i Finland samt ett fynd i Sverige med mynt med bokstaven W.

sydvästra kust, har publicerats av Monica Golabiewski Lannby. Hon tar dock inte ställning till dess ursprung.¹⁰

Det finns också brakteater med bokstaven W. Sådana präglades i Visby mellan slutet av 1200-talet till mitten av 1400-talet, men några av brakteaterna med W inom en strålring (fig. 2) kan inte vara gotländska utan de har samband med Magnus Erikssons brakteater från tiden ca 1354-1363. Fem av dessa mycket sällsynta mynt är kända från finska fynd (fig. 3), ett från Åbo, två från Tavastehus slott och två från Kustö biskopsborg.¹¹

Kunde det här vara fråga om en myntning i Viborg under Magnus Eriksson? Han gjorde ju ett "korståg" mot Novgorod (1348-1351),¹² och krigföring kräver kontanter. I samband med korståget besökte kung Magnus Viborg 1348.¹³ Sina stadsprivilegier fick Viborg först 1403, men slottet hade grundlagts redan 1293. För närvarande finns det emellertid inga

konkreta belägg för att Magnus Erikssons mynt med W skulle ha präglats i Viborg.

Om man antar, att det präglades penningar i Viborg omkring mitten av 1300-talet, skulle man förvänta sig att finna dem just i arkeologiska undersökningar av finska kyrkor och borgar. Förutom Åbo och Tavastehus slott samt Kustö borg finns det tyvärr ganska få sådana fynd från 1300-talet, och de flesta av dem är från västra Finland (fig. 3). Detta kan förklara materialets ringa omfattning.

Man har veterligen inte hittat mynttyper med W i själva Viborg. Enligt dr Aleksandr Saksa, som leder de arkeologiska utgrävningarna som nu pågår i staden, har man tills vidare endast påträffat nyare mynt.¹⁴ Fyndarkivet i Myntkabinettet i Helsingfors innehåller uppgifter om närmare 50 myntfynd från Viborg från tiden före 1945, men de består till största delen av svenska och ryska kopparmynt. Ett av undantagen är den stora medeltida myntskatten från Uusiportti, men den är från tiden efter 1539 och består nästan helt av livländska mynt.

Noter

- 1 Hyötyniemi, Yrjö, Myntprägling i Viborg? *Nordisk Numismatisk Unions medlemsblad* 1993:8, 138–144.
- 2 Huldén, Lena, Olof Myntare. *Suomen kansallisbiografia* 7. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006, 350–351. (Svensk övers. T. Talvio)
- 3 Hyötyniemi 1993, 140 och bild 4.
- 4 *FMU* 1450–1451.
- 5 Ruuth, J. W., *Viipurin kaupungin historia* I, Viipuri 1931, 143–144 (nyutgåva: Helsinki 1982, 156). Svensk övers. T. Talvio. I bokens första utgåva *Viborgs stads historia* (Helsingfors 1906) behandlas Olof Myntare inte.
- 6 Neovius, Ad., Om myntet som slogs i Finland under medeltiden, *Suomen Museo – Finskt Museum* 1908, 31–38.
- 7 Hyötyniemi 1993, 140–141.
- 8 Se Hyötyniemi 1993, 141.
- 9 Viborg fick visserligen sitt sigill först 1403.
- 10 Golabiewski Lannby, M., Ny penning med tre kronor och bokstaven W och andra mynt med W. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2003:5–6, 91–93.
- 11 Golabiewski Lannby 2003, 93. Det andra myntet från Kustö hittades 2003.
- 12 Se t.ex. Harrison, Dick, *Gud vill det! Nordiska korsfarare under medeltiden*. Stockholm, Ordfront 2005, 475–485.
- 13 Om Magnus Erikssons mynt se också Larsson, Birgitta, En studie av Magnus Erikssons mynt 1340–54. B-uppsats i arkeologi, Arkeologiska Institutionen, Stockholms Universitet 1995. <http://www.archaeology.su.se/numismatiska>
- 14 Personligt meddelande 2006.

Vikingatida silverskatt vid Sundveda

Karin Beckman-Thoor och Gert Rispling

Upptäckten

I samband med utbyggnaden av en ny trädgårdsstad kallad Steningehöjden, några kilometer öster om Sigtuna fick UV-mitt vid Riksantikvarieämbetet i uppdrag att undersöka en ensamliggande grav i form av en stensättning på krönet av en höjd. Den arkeologiska undersökningen hade föregåtts av en arkeologisk utredning och en förundersökning som omfattat en undersökning av gravens närområde och en kartering av ett tre kvadratkilometer stort område.

Graven, RAÄ 201, hade ett markant läge på krönet av en större höjd och exponerade mot öster och söder. Graven kan beskrivas som en ensamliggande mittblocksstensättning med röseliknande karaktär (fig. 1). Den hade en tydlig utformning med framträdande placering i terrängen. Läget, formen och uppbyggnaden gjorde att vi antog att graven borde dateras till slutet av yngre bronsålder eller äldre järnålder. Redan under vikingatid var graven ett minne och monument över förfäderna. Undersökningen av graven förväntades resultera i ett fåtal brända ben och möjligen några keramikskärvor.

De arkeologiska undersökningarna påbörjades en måndag med avtorvning och ett

idogt rensande av stenpackningen. Efter att stenpackningen dokumenterats vidtog arbetet med att plocka bort lager efter lager med sten i syfte att fånga mer specifika konstruktionsdetaljer. Ett gulfärgat plastlock till en snusdosa blev första fyndet. Något senare fann vi en drickaflaska från 1970-talet mellan stenarna. Nästa morgon, tisdagen den 1 april, ropade Peter Sillén "ett mynt", vi övriga, två arkeologer och en hjälpsam grävmaskinist stannade upp och stirrade mot myntet som Peter höll upp. Någon av oss sa att det ser ut som ett kopparmynt från 1600-talet. Så konstigt! Efter att ha torkat av myntet framträdde ett arabiskt silvermynt. Så underligt. I den stunden började vi undra om vi helt misstolkat graven. Kunde det vara en vikingatida grav? Hade vi tänkt fel? Borde vi tänkt, planerat och beräknat för en vikingatida begravning? Vid det laget var det

dags för morgonfika. Tillbaka vid gravens stenpackning (fig. 2) avslöjade några få tag med skärseven ett antal arabiska silvermynt, hela och i delar (fig. 3). Vidden av fyndet stod klar, vi hade stött på en vikingatida silverskatt.

Därför vidtog en rad telefonsamtal, chefer och länsstyrelse informerades, en arkeolog med särskild vana att arbeta med metalldetektor kallades ut. Eftermiddagen blev intensiv, med flera besökare, kontinuerligt grävande, dokumenterande och avsökande med detektor för att få upp alla mynt innan kvällen kom. Mynten vilade på ett större stenblock och låg väl samlade inom ett ca 10x30 cm stort område med inblandning av humus och rottrådar. De stora stenblocken och den lösa myllan innebar att mynten låg tämligen löst och inte kunde plockas upp som ett preparat. Några enstaka mynt hade letat

Fig. 1. Fyndplatsen med graven från förromersk järnålder. Foto Kenneth Jonsson.

sig ner mellan springor i stenpackningen och påträffades först efter att de stora stenblocken lyfts bort med hjälp av grävmaskinens gripklo. Mynten gav intryck av att ha legat i något form av hölje, en tygpåse eller möjligen en träask som inte lämnat några spår efter sig.

Undersökningen av graven resulterade i en gravgömma med en mindre mängd brända ben och keramikskärvor. I graven framkom även några obestämda järnföremål och ett starkt korroderat trekantsspänne av järn med en sannolik datering till yngre förromersk järnålder (ca 200 f.Kr.).

Skatten bör kopplas samman med Sundveda bytomt som ligger knappt femtio meter söder om graven och fyndplatsen. I anslutning till bytomten finns två vikingatida högar som anger att bebyggelsen kan härledas till förhistorisk tid. I övrigt finns inga lämningar eller källor som antyder att Sundveda varit

en speciell enhet med särskild ställning. I det historiska källmaterialet framstår enheten snarast som en ordinär by, omnämnd i de skriftliga källorna år 1318 som "sunnawidhy". En ägoavmätning från 1690 visar att det fanns tre gårdar i Sundveda och att höjden med graven utgjorde skogbeväxt utmark. Vid nästa kartläggning av området, år 1764 över godset Steninges underlydande enheter, låg bytomten öde. Senare kartläggning av området visar att bytomten nyttjats som hagmark under 1800- och 1900-talet. I området finns dock några stora husgrunder av syllstenar som visar att det funnits två större ladugårdar, ett boningshus och en källare i området under en kortare period av 1900-talet, mellan de olika kartgenerationerna.

Skattfyndet lyfter fram en rad frågor att arbeta vidare med. Skattfyndet och dess sammansättning berättar om myntens resa till

Fig. 2. Skatten hittades mellan några större stenar i utkanten av graven. Foto Karin Beckman-Thoor.

Sundveda, skatten bidrar till en mer komplex bild av den vikingatida bygden i Odensala sn och samhället under 800-talet. Den kan bidra till frågeställningar om depositionens art och form i sig. Här är fyndplatsen, i en grav, en ovanligt spännande utgångspunkt för diskussioner om föreställningar och seder knutna till skatter. Arbetet med skatten har bara börjat.

För andra vikingatida skatter som har deponerats i äldre gravar se von Heijne 2007.

Skattens sammansättning

Följande rapport om myntfyndet från Sundveda i Odensala socken i Uppland är preliminär. Mynten har inte varit tillgängliga för okulärbesiktning, men 50 mynt har kunnat bestämmas genom fotografier. Ett tjockt lager av smuts och korrosion har försvårat bestämningsarbetet. Här redovisas endast några utvalda mynt ur fyndet kombinerat med en allmän bedömning av fyndets sammansättning. Idag består skatten av 471 mynt, 108 hela, 181 halva, 83 kvartar och 99 mindre än en kvart som tillsammans väger ca 660 g. Det yngsta myntet som hittills påträffats i Sundvedaskatten dateras till omkring 837/38. Skatten har alltså deponerats i uppländsk jord någon gång efter denna tidpunkt, troligen i mitten av 800-talet.

Skattens sammansättning framgår av tab. 1. Huvudintrycket är att det finns ovanligt många

s.k. sasanidiska mynt (fig. 4) från 500- och 600-talet (d.v.s. persiska, förislamiska mynt med avbildning av en sasanidisk storkonung). Dessa mynt har förvarats eller cirkulerat i det islamiska Kalifatet lång tid innan de via Kaukasus eller Kaspiska havet transporterades norrut. Det kan antas att mynten lämnade Kalifatet någon gång mellan åren 800-835.

Under den första tiden präglade muslimerna mynt av sasanidisk typ, s.k. arab-sasanidiska mynt (fig. 8). År 698 reformerades silvermynten så att de blev bildlösa, men i distriktet Tabaristan i norra nuvarande Iran kunde den sasanidiska mynttypen fortleva i form av ½ drachmer präglade för de abbasidiska guvernörerna (fig. 5). De sasanidiska och arab-sasanidiska mynten utgör en mycket liten del av importen av orientaliska mynt till Sverige.

Ett mynt i skatten är präglat i Damaskus 702/3 e.Kr., endast några få år efter myntreformen 698 (fig. 6) under den umayyadiska dynastin. Som vanligt i ett 800-talsfynd dominerar tidiga abbasid-mynt (Ab1) från 750-833. Dessutom finns några få medeltidiga abbasid-mynt (Ab2). De yngsta av dessa dateras till 220 e.H. (835 e.Kr.). Hela Sundvedafyndet dateras f.n. av en imitation, som är det yngsta eller sista myntet i fyndet. Vanliga islamiska (eller arabiska eller kufiska) mynt bär som bekant uppgift om myntort och årtal efter hijra (622 e.Kr.) i sina inskriptioner. Det gör även imitationer, men deras inskriptioner är antingen oläsliga eller läsliga men "kopierade" uppgifter. Av den anledningen är imitationers datering mindre precisa. Fyndets datering till 837/838 är ungefärlig.

Andra liknande fynd

De tidigaste fynden av islamiska mynt i östra och norra Europa består av mynt från det sasanidiska imperiet eller det islamiska kalifatet. I något senare fynd, med början omkring 840, tillkommer en viktig beståndsdel, nämligen imitationer av islamiska mynt.

Tab. 2-4 ges en översikt över fynd med minst 8 mynt deponerade under loppet av

Fig. 3. I det översta skiktet kunde man fortfarande se att mynten en gång legat samlade, möjligen i staplar. Foto Peter Sillén.

800-talet. Sundvedafyndet (tab. 3, nr 39) har klara paralleller bland fynd från mitten av 800-talet i Ryssland och östersjöländerna (nr 24-41). Allra närmast att jämföra med är fyndet från Väsby (tab.2, nr 22) i Hammarby socken, Uppland. Fyndplats, fyndstorlek (472 resp. 468 ex.) och t.p.q. (ca 837/38 resp. 832-34) är snarlika. Däremot har Sundveda (hittills) en khazar-imitation (präglad i nuvarande Ryssland), medan Väsby i stället har en nordafrikansk imitation (präglad i Marocko). Det ska understrykas att Sundveda har stora likheter med alla fynd i tab. 3, som upptar fynd innehållande khazarimitationer. Dessa fynd bevisar att myntimporten åtminstone på 830- och 840-talen gick via Ryssland. Fynden i tab. 2 och 4 kan - men måste inte - ha kommit via Ryssland, eftersom imitationer saknas i dessa fynd. Importvägarna under vikingatiden - särskilt den tidigaste importen av orientaliska artefakter och mynt - har diskuterats bl.a. med anledning av den relativa fyndfattigdomen i de äldsta lagren i Birka. De tidigaste kontakterna med Orienten kan i stället ha skett via Medelhavet (vilket går emot Pirennes teori). Men den uppenbara fyndfattigdomen i fråga om islamiska mynt i Syd- och Västeuropa talar emot en sådan tolkning.

Kommentar till tab. 1-3

Vikingatidens tidiga myntfynd med kufiska (Kuf) resp västeuropeiska (Eu) mynt. Bland Kuf ingår även icke-kufiska pahlavimynt och bland Eu även nordiska mynt. Med kufiska mynt avses både officiellt islamiska eller arabiska mynt och deras samtida imitationer gjorda utanför kalifatet. Datering genom

Sasanider	21
Arabsasanid	1
Tabaristan	8
Övriga islamiska	430
Khazar	1

Tab. 1. Skattens sammansättning. Siffrorna är preliminära.

Fig. 4. Sasanidiska riket. Khosrow II 590/1-628. Drachm år 10 (600/1 e.Kr.).

resp. yngsta islamiska (TpqIslam) och yngsta imitativa (TpqKz). Källa till dessa tidiga imitationer är av allt att döma alltid Khazarriket vid Kaspiska havet. Listan är tämligen komplett. Alla fyndländer i Nordeuropa är redovisade, dock med ett viktigt undantag: Ryssland-Ukraina-Vitryssland redovisas knappast alls.

Exempel på mynt ur fyndet

Imitationen i Sundveda är särskilt intressant (fig. 7). De uppgifter om präglingsort och årtal som står på myntet ("Fredens stad 204", d.v.s. Bagdad 819/820) är hämtade från ett originalmynt med detta ursprung. Det riktiga ursprunget anges inte, men det är möjligt att sluta sig till vissa fakta genom s. k.

Fig. 5. Arabsasanid, Tabaristan 130 PYE/781 e.Kr. Halvdrachm.

Fig. 6. Umayyad. Kalif Abd al-Malik. Dimashq 83 e.H./702/3 e.Kr. Dirhem.

stampkedjor. Imitationens fransidesstamp är känd sedan tidigare och genom den kan myntet bestämmas som khazariskt med en tillverkningstid på 830-talet (troligen omkring år 837/838). Dess existens kan tas till intäkt för de kufiska eller islamiska myntens popularitet i början av 800-talet. Khazarerna, som vid den tiden var den enda staten i Östeuropa, insåg fördelarna med att tillverka egna mynt, som

de kunde avyttra med avans till vikingar och andra nordbor. En förutsättning var att de måste se ut som riktiga islamiska mynt med fullgod silverhalt, men de behövde inte vara språkligt eller tekniskt felfria.

En vacker s.k. arab-sasanidisk drachm avbildas i fig. 8. Den tillhör perioden 650-700, då muslimerna ännu inte hade bildlösa mynt. Detta exemplar bär på åtsidan den arabiska inskriften "I Allahs namn", medan all annan skrift är medelpersiska (pahlavi). På åtsidan står den umayyadiske guvernörens namn, Muhallab bin Abi Sufra. Frånsidan visar (t.h.) myntortens namn i förkortning, BYSh (Bishapur, i provinsen Fars i Iran). På andra sidan (t.v.) står året 76 e.H. (d.v.s. 695 e.Kr.).

Pahlavimynten levde kvar på 700-talet i ett otillgängligt bergsområde söder om Kaspiska havet, kallat Tabaristan (idag

Fyndort, socken (motsv.), provins, land	Kuf/Ss	Eu	TpqlIslam	ImKz	TpqqKz
01 Tuna, Alsike, Uppland, Sverige	8	-	784/85	-	-
02 Staraja Ladoga, S:t Petersburg, Ryssland	31	-	786/87	-	-
03 Steckborn, Thurgau, Schweiz	21	3	798/99	-	-
04 Prerow-Darss, Mecklenburg, Tyskland	70	2	802/3	-	-
05 Peterhof, S:t Petersburg, Ryssland	83	-	803/4	-	-
06 Hammars, Fårö, Gotland, Sverige	8	-	804/5	-	-
07 Kretomino, Pommern, Polen	18	-	808/9	-	-
08 Østerhalne Enge, Vadum, Jylland, Danmark	8	-	808/9	-	-
09 Stegna, Pommern, Polen	17	-	811/12	-	-
10 Zalewo, Warmia, Polen	40	-	811/12	-	-
11 Ockes I, Öja, Gotland, Sverige	11	-	812/13	-	-
12 Krasnolaka, Warmia, Polen	10	-	813/14	-	-
13 Janów Pomorski, Pommern, Polen	16	-	815/16	-	-
14 Rugard, Rügen, Mecklenburg, Tyskland	12	-	815/16	-	-
15 "Gunnarshögen", Hangvar, Gotland, Sverige	8	-	815/16	-	-
16 Braniewo, Warmia, Polen	47	-	816/17	-	-
17 Visby (utanför, 1703), Gotland, Sverige	21	-	816/17	-	-
18 Mokajmy-Sójki, Pommern, Polen	124	-	817/18	-	-
19 Norrgårda-N. I, Björke, Gotland, Sverige	27	-	818/19	-	-
20 Ramsowo, Warmia, Polen	336	-	828/29	-	-
21 Norrgårda-N. II, Björke, Gotland, Sverige	62	-	833	-	-
22 Väsby, Hammarby, Uppland, Sverige	468	-	832-34	-	-
23 Sandgårde, Sanda, Gotland, Sverige	12	-	834/35	-	-

Tab. 2. Tjugotre fynd utan imitationer; ordnade kronologiskt (exkl. många ryska fynd). Se texten för förklaringar.

Fig. 7. Khazar, efterprägling av Abbasid, "Madinat al-Salam 104", daterbar till ca 223 e.H./837-38 e.Kr. (t.p.q. efter Devitsafyndet i Ryssland; 2 nns även i Vyzhighshafyndet, t.p.q. 227 e.H.).

Mazandaran). Då var abbasiderna herrar i Bagdad, men måste tillåta denna icke-islamiska myntning i norr (fig. 5). Åtsidan uppvisar en bild av en storkonung från förr, här utan namnet på vederbörande abbasidiske guvernör i Tabaristan. På frånsidan (t.h.) står TPWRSTAN, alltså Tabaristan) och (t.v.) året 130 (vilket är 781 e.Kr.). Valören är en halv drachm.

Myntet i fig. 9 från Kaukasus uppvisar det sista året bland de islamiska, inomkalifatiska mynten: 220 e.H. (835 e. Kr.). Myntorten är

Fig. 8. Arabsasanid. Muhallab b. Abi Sufra. BYSh (Bishapur, nuvarande Iran) 76 e.H./695 e.Kr. Drachm.

Arran och på åtsidan finns även namnet på den lokale guvernören, Bishr bin `Arafa (i omskriften längst ut). Frånsidan uppvisar kalifens namn, här al-Mu`tasim, som kallar

Fyndort, socken (motsv.), provins, land	Kuf/Ss	Eu	TpqlIslam	ImKz	TpqKz
24 Kislaja, Smolensk, Ryssland	669	1	835	x	837/38
25 Devitsa, Voronesj, Ryssland	322	1	837/38	x	ca837/38
26 Vyzjigsja, Vladimir, Ryssland	1278	-	841/42	x	ca837/38
27 Lesogurt, Udmurt, Ryssland	137	-	841/42	x	ca837/38
28 Dobrino, Vitebsk, Vitryssland	527	-	841/42	x	837/38
29 Kochtel (Kohtla), Ida-Virumaa, Estland	481	-	835	x	837/38
30 Ösel (Saaremaa), Estland	87	-	837/38	x	ca837/38
31 Ralswiek, Rügen, Mecklenburg, Tyskland	2211	-	841/42	x	ca837/38
32 Housulanmäki, Vähäkyro, Österbotten, Finland	37	-	837/38	x	837/38
33 Svedjelandet, Geta, Åland, Finland	107	-	835/36	x	837/38
34 Hejde prästgård, Hejde, Gotland, Sverige	67	-	824/25	x	ca837/38
35 Norrkvie I, Grötlingbo, Gotland, Sverige	30	-	835	x	ca837/38
36 Stora Tollby II, Fole, Gotland, Sverige	155	-	835-41	x	ca837/38
37 Ocksarve I (Oxarve), Hemse, Gotland, Sverige	439	-	840/41	x	ca837/38
38 okänd fyndplats (1897), Gotland, Sverige	44	-	834-42	x	ca837/38
39 Sundveda, Odensala, Uppland, Sverige	471	-	835	x	ca837/38
40 Helgö, Ekerö, Up, Sverige (1976)	22	-	858/59	x	ca837/38
41 Fittja, Fittja, Up, Sverige (1879)	136	-	866/67	x	ca837/38

Tab. 3. Fynd ordnade geografiskt och kronologiskt. Här finns de första fynden med imitationer.

Fig. 9. Abbasid. Kalif al-Mu'tasim. Madinat Arran 220 e.H./835 e.Kr. Dirhem.

Fig. 10. Abbasid. Kalif al-Mu'tasim. Samarqand 220 e.H./835 e.Kr. Dirhem.

Fyndort, socken (motsv.), provins, land	Kuf/Ss	Eu	TpqIslam	ImKz	TpqKz
42 Häljarp, Tofta, Skåne, Sverige	-	30	814-40	-	-
43 okänd fyndplats, Pommern, Polen	55	-	839/40	-	-
44 Norrgårda-J. I, Björke, Gotland, Sverige	59	-	842/43	-	-
45 Jagosjury, Viatka, Umurt, Ryssland	1446	-	843/44	-	-
46 Sønder Kirkeby, S. Kirkeby, Falster, Danmark	97	-	846/47	-	-
47 Storegården, Önum, Västergötland, Sverige	30	8	850/51	-	-
48 Hon, Eiker, Buskerud, Norge (TpqEu ca 852)	10	10	848/49	-	-
49 Toftegård I, Strøby, Sjælland, Danmark	13	-	850-54	-	-
50 Wischendorf, Mecklenburg, Tyskland	155	-	850-55	-	-

Tab. 4. Dessa 800-talsfynd saknar islamimitationer.

sig "Allahs kalif". Ett ovanligt mynt i vikingatidsfynden. Valören är en dirham.

Även myntet i fig. 10 bär året 220, fast det är svårt att läsa. Myntet har blivit präglat med så slitna stamplar att stora delar av inskrifterna är svåra eller omöjliga att läsa. Myntortsnamnet måste vara Samarqand (eller med västerländsk stavning Samarkand) och året alltså med all sannolikhet 220 e.H. (835 e.Kr.). Det ska nog gå att få året bekräftat genom andra, helst stampidentiska exemplar ur andra fynd, men just nu lämnas denna datering med reservation. Myntets slitenhet beror alltså inte på att myntet skulle ha blivit slitet under cirkulationen utan på att efterfrågan på silvermynt i Ryssland plötsligt blev så stor omkring 835, att man i de östliga islamiska myntorterna inte hann tillverka nya stamplar.

Källor

K. Jonsson, T.S. Noonan och G. Rispling. Datering genom yngsta islamiska mynt (TpqIslam) och yngsta imitationsmynt (TpqKz). Källa till de tidiga imitationerna är av allt att döma Khazarriket vid Kaspiska havet. I fyndlistan finns endast några få fynd från Ryssland-Ukraina-Vitryssland.

Litteratur

von Heijne, C. 2007: Keepers of the past - hoarding in old grave monuments in Viking-age southern Scandinavia. *Cultural Interaction between east and west* (red. U. Fransson et al.). Stockholm 2007, 148-152.

Aktuellt

Myntfynd

Sundveda

Den 1 april hittades en skatt med 471 orientaliska mynt i Sundveda, Odensala sn, Uppland. Se artikel på annan plats om detta fynd.

Nöbbelöv

När detta nummer av Myntstudier ska publiceras kommer uppgifter om att en nioårig pojke och hans farfar hittat en medeltida skatt i Nöbbelöv, Norra Nöbbelövs sn, Skåne. Skatten hade förvarats i två lerkärl och mynten hade till stor del spritts ut på en åker. Det kommer att ta lång tid att gå igenom skatten, som uppskattningsvis omfattar fler än 7.000 mynt. De flesta mynten är danska s.k. borgarkrigsmynt från Erik Klipping 1259-1286 och eventuellt Erik Menved 1286-1319. Danmark var vid denna tid indelat i olika myntcirkulationsområden. Skåneland (Skåne, Blekinge, Halland och Bornholm) utgjorde ett område med Lund som myntort. Mynten var av nästan ren koppar och man bytte typ med ett eller ett par års mellanrum. När det blev dags för en ny typ blev de gamla ogiltiga, men kunde växlas in mot den nya typen, t.ex. fyra gamla mot tre nya. Det var därför olönsamt att spara en förmögenhet i mynt. Myntningsrätten i Lund delades mellan kungen och ärkebiskopen. Det präglades ett stort antal typer, men ännu i början av Erik Klippings regering anges myntherrens namn på mynten. Därefter saknar mynten inskrifter och det är därför osäkert hur de ska dateras. Det kommer att bli mycket intressant att se hur många typer som är representerade i skatten och om några typer är helt dominerande. Att den skiljer sig från tidigare kända skatter som har en stark typkoncentration är i alla fall klart. I Danmark väster om Öresund finns betydligt fler skatter med borgarkrigsmynt och de innehåller ofta ett stort antal typer

Fig. 1. Fyndplatsen med lerkärlen in situ. Foto: UV Syd:

trots att man även där hade ett system med typväxling och myntindragning. Det förefaller alltså som om myntcirkulationen i Skåneland var mer strängt reglerad vad gäller de lokala danska mynten.

Myntfynden i Skåne under denna tid är av två typer, dels små skatter som består av en enda Lundatyp (den som var gångbar när skatten deponerades) eller större skatter med en minoritet danska mynt och en majoritet utländska mynt. De utländska mynten hade hög silverhalt, behövde inte växlas in med jämna mellanrum och var internationellt gångbara. I skatten från Nöbbelöv finns ett mycket stort antal utländska mynt, framförallt engelska som kan uppgå till fler än 1.000 ex. En del av dessa är sannolikt kontinentala efterpräglings p.g.a. att engelska mynt blev så populära i många områden i västra Europa att de slog ut lokala valutor. Dessa

efterpräglings gav inledningsvis ut som direkta kopior och med den engelske kungens namn. De hade också lägre vikt och halt än sina engelska förebilder, men kunde få stor spridning genom att användarna trodde att de var engelska. De engelska mynt som finns i skatten är slagna för Henrik III 1216-1272. Samma typ och med Henriks namn präglades också de första åren under hans efterträdare Edward I 1272-1307. År 1279 infördes en ny typ i England, men inga ex. av den typen förefaller finnas i skatten. Med utgångspunkt från de engelska mynten har skatten därför deponerats före 1279, men det är också möjligt att de danska mynten kunde vara yngre än de utländska i skatten. För en översikt av fynd i Sverige med bl.a. engelska mynt se Mynstudier 2007:3. För en översikt över bl.a. de medeltida fynden i Skåne se NFG:s verksamhetsberättelse 2007.

I skatten finns också ett antal tyska och nederländska mynt (fig. 3-4). De är osäkert om tyska och nederländska mynt från 1200-talets mitt överhuvudtaget har hittats i Skåne tidigare. De höjer därför ytterligare det vetenskapliga värdet på den nya skatten.

Fyndplatsen ligger på en medeltida bytomt och det är därför sannolikt att skatten deponerats inne i ett av husen.

De tidigare största medeltida skatterna från Skåne, Börringekloster och Kyrkoköpinge,

Fig. 2. Engelska pennies från Henrik III 1216-72 av Long Cross-typen. Foto: Henrik Pihl, UV Syd.

innehöll båda strax under 2.000 mynt och var deponerade efter 1277 resp. efter 1319. Om den nya skatten ska bli den största medeltida i Skåneland krävs emellertid att den innehåller fler än 9.413 mynt som var antalet i skatten som 1820 hittades i Hemselynge i Halland. Den var något yngre, slutmynt 1319, och även den innehöll både danska mynt och utländska mynt som hade delats upp i var sin post.

Tack till Ulla von Wowern och Henrik Pihl för uppgifter om skattens innehåll och foton.

Königsberg

I Königsberg i Franken i mellersta Tyskland hittades 1942 en skatt med 176 mynt varav mer än hälften är talrar från ett stort antal länder. Efter genomgång på myntkabinettet i München säljs skatten nu på Lanz (München) auktion 142 (maj 2008). Skattens slutmynt är Karl XI, Bremen-Verden, 1/3 taler 1675. Ännu ett svenskt mynt, Gustav Vasa, Svartsjö, daler 1544 ingick. Rikssvenska mynt är mycket ovanliga i skatter från kontinenten och i detta fall har även slutmyntet svensk anknytning.

Forskning

Två nya avhandlingar läggs fram 25 april i Uppsala och 31 maj i Stockholm. Ragnar Hedlund, “... *achieved nothing worthy of memory*”. *Coinage and authority in the Roman empire c. AD 260-295*. Studia Numismatica Upsaliensia 5. Uppsala 2008. Fakultetsopponent: Dr. Ursula Kampmann. Avhandlingen tar upp myntens bildspråk under en mycket orolig och krigisk period under de s.k. soldatkejsarnas tid. Nanouschka Myrberg, *Ett eget värde. Gotlands tidigaste myntning ca 1140-1220*. Stockholm 2008. Fakultetsopponent: fil. dr. Henrik Klackenborg. Avhandlingen behandlar bl.a. den första gotländska mynttypen som var mycket långlivad och en omdiskuterad typ med runinskrift.

Fig. 3. Tyskland. Biskopsdömet Münster. Wilhelm von Holte 1259-1261- Pfennig. Foto: Lunds Universitets Historiska Museum.

Fig. 4. Nederländerna. Biskopsdömer Utrecht. Hendrik van Vianden 1250-1267. Penning. Foto: Lunds Universitets Historiska Museum.

Litteratur

Sylloge of coins of the British Isles 54. Royal Coin Cabinet, Stockholm. Part V. Anglo-Saxon coins: Edward the Confessor and Harold II, 1042-1066 (Fran Colman), with supplement to part VI (Anglo-Norman pennies) (Mark Blackburn och Kenneth Jonsson). Oxford 2007. Kungl. Myntkabinettet i Stockholm har världens största samling av engelska mynt från perioden ca 973-1050. I den engelska syllogeserien har tidigare två volymer med mynt från KMK publicerats (Harold och Harthacnut 1035-1042 samt anglo-normandiska 1066-1140). Den nu föreliggande volymen omfattar 1.285 ex. med tyngdpunkt på typer från perioden 1042-1053 (1.186 ex.) medan det finns betydligt färre ex. från perioden 1053-1066 (99 ex.). Det beror på att importen sjönk drastiskt i början på 1050-talet.

Bernd Kluge, *Numismatik des Mittelalters, Band I. Handbuch und Thesaurus Nummorum Medii Aevi*. Berlin-Wien 2007. Detta arbete markerar början på ett av de största numismatiska medeltidsprojekten i modern tid. För att hitta något liknande får man gå nästan hundra år bakåt i tiden. I modern tid kan det jämföras med det än mer omfattande Medieval European Coinage (MEC) i Cambridge där hittills sedan 1986 två band har publicerats. Kluges arbete kan betecknas som en lärobok där denna första del översiktligt tar upp

metodfrågor som källmaterial, analysmetoder, myntens egenskaper, tillverkning m.m. Vidare behandlas frågor om myntcirkulation, en kortfattad mynthistoria, litteratur, samt färgbilder på 1.500 mynt i samlingen i Berlin. Fortsatta delar emotses med spänning.

Hans Menzinsky, *En studie av Karl IX:s mynthistoria, del I*. Kivik 2007. I denna del redovisar Hans Menzinsky resultaten av sina forskningar under åren 1967-2005 kring Karls myntning 1568-1604 som hertig. Bl.a. publiceras en tidigare okänd ort från 1586 (Eremitagets samling i S:t Petersburg) och även i övrigt finns ett antal intressanta kommentarer och tolkningar kring myntningen. Det skriftliga källmaterialet används genomgående och stort utrymme ägnas också avbildningar av Karl.

Stanislaw Suchodolski och Mateusz Bogucki (red.), *Money circulation in antiquity, the middle ages and modern times. Time, range intensity*. International symposium of the 50th anniversary of Wiadomości Numizmatyczne, Warsaw, 13-14 October 1006. Warszawa-Kraków 2007. Med anledning av den polska tidskriftens jubileum arrangerades ett symposium i Warszawa om myntcirkulation och 13 föredrag föreligger nu i tryckt form varav inte alla kan nämnas här. Störst intresse har kanske Tuukka Talvios artikel om myntcirkulationen i Finland under medeltiden och här ingår även en översikt över alla skattfynd. Artiklar om myntcirkulationen under vikingatiden dominerar (bl.a. Bogucki, Jonsson, Malmer och Rispling), men förutom Talvio behandlar även Jörgen Steen Jensen medeltiden.

Kenneth Jonsson

Stockholms
universitet

ISSN 1652-2303

© Numismatiska forskningsgruppen och förf.
Foto förf. om inget annat anges.